

Azərbaycan dilindən dərs nümunəsi

Eminə ORUCOVA,

*İsmayılı şəhər A.Aslanov adına 2 nömrəli tam orta məktəbin Azərbaycan dili və ədəbiyyat müəllimi,
“Ən yaxşı müəllim” müsabiqəsinin qalibi,
Məktəb İnnovasiya Mərkəzinin rəhbəri*

VI sinif

Mövzu: Əvəzliyin morfoloji təhlili.

Standart: 3.1.3. Mətnin hissələrini, abzaslarını əlaqələndirir.

4.1.2. Sözü qrammatik mənasını kontekstə uyğun izah edir.

Məqsəd: 1. Əldə etdiyi məlumatları abzaslar üzrə məntiqi ardıcılıqla qruplaşdırır.

2. Əvəzliyin məna növlərini kontekstə uyğun işlədir.

İş forması: fərdi iş, qruplarla iş.

İş üsulu: beyin həmləsi, müzakirə, auksion, təqdimat.

İntegrasiya: ədəbiyyat, tarix, təsviri incəsənət.

Resurslar: dərslik (“Azərbaycan dili”, VI sinif), metodik vəsait, iş vərəqləri, kompüter, proyektor.

Dərsin gedişi:

“Əvəzlik” mövzusu ümumtəhsil məktəblərinin VI sinfində tədris olunur. Əvəzliyin morfoloji təhlili bu mövzunun tam mənimsənilməsi, digər əsas nitq hissələri ilə müqayisəli şəkildə öyrənilməsində vacib mövzulardandır. Dərsə başlamazdan əvvəl şagirdləri qiymətləndirmə cədvəli və meyarlarla tanış edirəm ki, məlumatlı olsunlar. Bəzən şagirdlər məlumatları bildikləri halda onu yüksək səviyyədə təqdim etməyə, qruplarda işləyərkən əməkdaşlığa əhəmiyyət vermirlər. Bu da sonradan şagirdlərin sərbəst mühakimə yürütməsinə, cəmiyyətdə sosiallaşmasına mane olur. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan dili fənninin qarşıya qoyduğu birinci vəzifə yüksək nitq mədəniyyəti formalaşdırmaqdır, onda əməkdaşlıq və təqdimat qiymətləndirməsi vacibdir.

Dərsin əvvəlində şagirdləri qruplara bölürəm. Bu məqsədlə masanın üzünə göy, qırmızı, yaşıl rəngli 3 kiçik vərəq qoyuram. Bu rəngli kağızlara əsasən şagirdlər qruplara ayrılırlar. Belə ki, eyni rəngdə olan kağızları çəkən şagirdlər bir qrupda əyləşirlər. Daha sonra əllərindəki rəngli kağızları çevirməyi onlardan xahiş edirəm. Qruplara bildirirəm ki, siz əlinizdəki rəngli kağızlara yazılmış hərfləri düzməklə qrupunuzun adını müəyyən etmiş olacaqsınız. Bu üsulla qrup adları bəlli olur: “Vətən”, “Vidən”, “Bayraq”. Hər bir qrup özünə lider seçir. Liderlər qrupların adlarını qiymətləndirmə cədvəlində müvafiq xanalara yapışdırırlar. Bu düzülüşdən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Bayrağı yaranır.

Motivasiya: Bu mərhələyə siniflə frontal sorğu keçirərək başlayıram. Şagirdlərə əvəzliklə bağlı bildikləri məlumatları bir daha analiz və sintez etmək məqsədilə suallar ünvanlandırırım. Bu mövzu yeni anlayışlardan çox öyrənilmiş biliklərin tətbiqinə, möhkəmləndirilməsinə xidmət edir. Ona görə də əldə olunan biliklərin aydınlaşdırılması yeni mövzu üçün baza rolunu oynayır, şagirdləri yeni biliklərə bildikləri vasitəsilə yönləndirir. Mövzu ətrafındakı kiçik müzakirədən sonra qruplara zərflərdə tapşırıqlar verirəm. Bu tapşırıqlarda verilmiş məlumatlara görə sualları cavablandırmalı, sillogizm qurmalı, əvəzliliklərin məna növlərini göstərməli, altından xətt çəkilmiş əvəzlilikləri morfoloji təhlil etməlidirlər.

Tədqiqat sualı: Bəs morfoloji təhlil edərkən nə etməli?

Tədqiqatın aparılması: Qruplar verilən tapşırıqları yerinə yetirməklə həm ümumi dünyagörüşlərini, həm də elmi biliklərini nümayiş etdirirlər. Bu zaman fənlərarası əlaqədən istifadə çox səmərə verir.

“Vətən” qrupu:

Mən müqəddəs rəqəməm. “Yerin və göyün qatları” mənim sayım qədərdir. Əsas rənglərin, musiqi notlarının, həftənin günlərinin sayı nə qədərdisə, mən də həmin rəqəməm. Sizcə, mən necəyəm?

“Vidən” qrupu:

Dost olsa bir adam bir adam ilə.

Dostu düşün zaman bir çətin işə.

Gərək kömək edə ona həmişə.

Dostluğun yolunda fədakar ola”.

Söhbət hansı dostlardan gedir.

“Bayraq” qrupu:

Yaz günlərindən biri idi. Fatma ana qoyun yununu çayda yumağa apardı. Yunu nazik çubuqla yaxşıca çırpıdıqdan sonra didi. O, təmizlənmiş yunu cəhrədə ayıraraq səlqi ilə kələfə yığdı. Toplanmış yunu iri təbii boya ilə rənglədi. Həmin iplər quruduqdan sonra iri yumağa topladı. Xananı qurub bu rəngli yumağı oraya bərkətdi və xananın arxasında oturdu. Sizcə, o, nə edir?

İnformasiya mübadiləsi və müzakirə: Qruplar tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra qrup liderləri lövhə qarşısında qrup işinin təqdimatını edirlər. Siniflə birlikdə təqdimatlar ümumiləşdirilərək belə bir sxem qu-

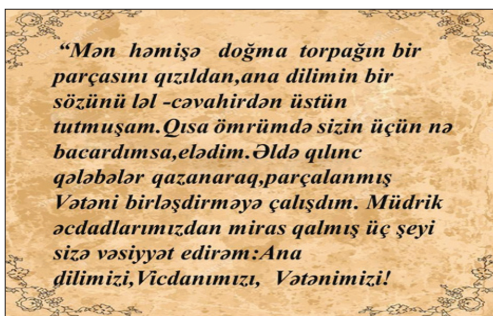
rulur. Əvəzliyi morfoloji təhlil edərkən əvəzliyin məna növü, hansı nitq hissəsini əvəz etdiyini, quruluşca növünü, sintaktik vəzifəsini müəyyən etmək lazımdır.

Nəticə çıxarma və ümumiləşdirmə: Göründüyü kimi, əvəzliyin özünəməxsus morfoloji təhlil qaydası yoxdur. Hansı nitq hissəsini əvəz edirsə, həmin nitq hissəsinin xüsusiyyətlərinə uyğun təhlil olunur. Demək, əvəzliyi düzgün morfoloji təhlil etmək üçün bütün əsas nitq hissələrini dərinləndirmək lazımdır.

Yaradıcı tətbiqetmə: Bu zaman qarşı döyülür və qarşidə geyimində bir nəfər adam sinifə daxil olaraq (bunu əvvəlcədən şagirdlərdən biri ilə razılaşdırmaq və bu mərhələyə bir neçə dəqiqə qalmış icazə alaraq çıxır) bizə məktub olduğunu bildirir. Mən də zərfi açaraq orada yazılanlarla şagirdləri tanış edirəm. Zərfdə bu sözlər yazılır: “Salam, əziz nəvələrim, mən bu məktubu sizə 16-cı əsrdən yazıram. Mən sizin yaşda olduqda at belində döyüşlərdə qələbələr qazanırdım. Məktubu parçalara bölərək yazmışam. Mənim bu məktubumu oxuyun və bütün yaşdılarınıza, dostlarınıza da yayın. Bax, onda Azərbaycanımız daha da güclü və qüvvətli olar”.

Bundan sonra qrup liderləri bir yerə yığılaraq onlara təqdim olunan zərflərdəki parçaları oxuyub birlikdə tamamlayırlar, ardıcılıqla qururlar. Məktubun müxtəlif rəngli kağızlarda yazılmış hissələri yığıldıqdan sonra lövhədən asılır. Bu zaman şagirdlər əvvəlcədən verilən məlumatlardan və onun məzmunundan məktubun Şah İsmayıl Xətai tərəfindən göndərildiyini tapır və bunu bütün sinifə bəyan edirlər.

Bu zaman mən sinifə müraciətlə “Nəyə görə Ş.İ.Xətai bu məktubu bizə ayrı-ayrı zərflərdə yollayıb və niyə bu məktubu birləşdirərək tam şəkildə oxumağı bizdən istəyib?” -deyə soruşuram.

Şagirdlər qeyd edirlər ki, Ş.İ.Xətai bu məktubu bizə ona görə hissələrlə yollayıb ki, biz hamımız bir olub, birlikdə bu məktubu oxuyaq, axı birləşməsəydik, əməkdaşlıq qurmasaydıq bu hikmətli və dəyərli fikirləri, bizə olan vəsiyyəti tam oxuya bilməzdik. Demək, bu dahi şəxsiyyət bizi həmişə bir, mehriban və ayrılmaz görmək arzusundadır.

Daha sonra sinifə müraciətlə söyləyirəm ki, uşaqlar, biz bayaqdan əvəzliyin digər əsas nitq hissələrini əvəz etdikdə həmin nitq hissələrini tamamilə əvəz edə bilmədiyini qənaətinə gəldik. Demək, həyatda elə məfhumlar var ki, onlar əvəz olunmur. Necə ki Ş.İ.Xətai bizə Vətənimizi, anamızı və vidənimizi qorumağı vəsiyyət etmişdir. Demək, bu məfhumlar da heç nə ilə əvəz oluna bilməz. Bu arada şagirdlər Vətənə, anaya aid folklor nümunələri, şeirlər söyləyirlər. Daha sonra şagirdlərə təklif edirəm ki, hər qrup lideri öz zərflərindən çıxan vəsiyyətin hissəsini lövhədən ayırsın və oradakı əvəzlilikləri qrup yoldaşları ilə birlikdə morfoloji təhlil etsinlər.

Ev tapşırığı: “Ş.İ.Xətainin vəsiyyəti” mövzusu ətrafında kiçik təqdimat hazırlamaq. Hazırlanan təqdimatdakı əvəzliliklərdən beşini morfoloji təhlil etmək.

Qiymətləndirmə:

	qrup	Vətən	Vidən	Bayraq
meyar				
Mətnin hissələrini, abzaslarını əlaqələndirir.				
Sözün qrammatik mənasını kontekstə uyğun izah edir.				
Təqdimat				
Əməkdaşlıq				

Qrupları qiymətləndirərkən özünüqiymətləndirmədən istifadə edirəm. Belə ki, qruplar həm özlərini, həm də qarşı komandaları qiymətləndirirlər. Təqdimatı isə şagirdlərlə birlikdə qiymətləndiririk. Qeyd edirəm ki, ilk 2 meyar üzrə qiymətləndirməni dərsin müxtəlif mərhələlərində həyata keçirirəm. Dərs boyu şagirdlərin cavablarına əsasən əvvəlcədən bütün şagirdlərin adı yazılmış lövhədə qeydiyyat və fərdi şəkildə qiymətləndirmə aparırım.